

УДК 378.147:811.111'255

Василенко Т. П.

ПРОБЛЕМАТИЧНІСТЬ ВИЗНАЧЕННЯ СТРУКТУРИ АНГЛОМОВНОЇ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ПИСЕМНОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті досліджується проблема визначення компонентного складу перекладацької компетенції, подається визначення і детальна характеристика складових англomовної лексичної перекладацької компетенції у писемному перекладі та її компонентів.

Ключові слова: писемний переклад, перекладацька компетенція, складові англomовної лексичної перекладацької компетенції у писемному перекладі.

В статье исследуется проблематика определения компонентного состава переводческой компетенции, дается определение и детальная характеристика составных англоязычной лексической переводческой компетенции в письменном переводе и ее компонентов.

Ключевые слова: письменный перевод, переводческая компетенция, составляющие англоязычной лексической переводческой компетенции в письменном переводе.

In the article the problem of the component structure of the translation competence is investigated, the definition and the detailed description of the English lexical competence in the written translation and its components are given.

Key words: the written translation, the translator's competence, the components of the English lexical competence in the written translation.

Визначення компонентного складу перекладацької компетенції (ПК) все ще залишається актуальним питанням у методиці навчання, незважаючи на той факт, що ним займалися багато дослідників: Н. М. Гавриленко [3], Л. К. Латишев [8], Т. В. Ганічева [4], Л. М. Черноватий [10], М. В. Вербицька, М. Ю. Соловов [1] тощо.

Крім того, ретельно вивчивши роботи науковців, можна зауважити, що не існує єдиного визначення ПК, автори виділяють різні складові, називаючи їх по-своєму, в подібні терміни вкладають абсолютно різні значення, або навпаки один і той самий термін використовують для позначення різних понять, що викликає значні труднощі для розуміння та тлумачення ПК.

Так, наприклад, Н. М. Гавриленко виділяє такі складові ПК: комунікативна компетенція (лінгвістична, прагматична, соціолінгвістична); спеціальна (базова, предметна, дискурсивна, соціокультурна, стратегічна, соціолінгвістична); соціальна; особистісна [3].

Своєю чергою, Л. К. Латишев виокремлює дві складові ПК: базова (концептуальна і прагматична); прагматична (специфічна і спеціальна). Причому автор наголошує на тому, що формування спеціальної та специфічної складових можливе лише за умови сформованої базової, знання про переклад, складової перекладацької компетенції, до якої належать знання, навички й уміння, необхідні перекладачеві в усіх видах перекладу, незалежно від жанру тексту, що перекладається [8].

Деяко інший компонентний склад пропонує Л. М. Черноватий, зазначаючи, що ПК включає в себе: мовленнєву компетенцію (володіння двома мовами, які залучені до процесу перекладу); техніку усного та письмового перекладу, що передбачає виконання дій, безпосередньо пов'язаних з перекладом; мовний матеріал, переважно лексико-термінологічний; фонові знання; навички роботи з довідковими джерелами [10].

Значно розширює і уточнює компонентний склад ПК Т. В. Ганічева, виділяючи шість компонентів: комунікативний (мовна або лінгвістична, мовленнєва та соціокультурна); професійно-технічний; текстотворюючий; прагматичний; стратегічний; морально-етичний [4].

Деталізований та обґрунтований компонентний склад ПК пропонують М. В. Вербицька та М. Ю. Соловов: комунікативна субкомпетенція у двох мовах (Communicative sub-competence in two languages); предметно-спеціальна субкомпетенція (Domain/ Subject sub-competence); технічна/інструментальна субкомпетенція (Technical/Instrumental sub-competence); дослідницька/пошукова субкомпетенція (Research sub-competence); психофізіологічна субкомпетенція (Psycho-Physiological sub-competence); самовдосконалення (Self-updating) [1].

Таким чином, у сучасній методиці викладання іноземних мов (ІМ) простежується невизначеність та неоднозначність у визначенні структурного складу ПК, що свідчить про проблематичність та актуальність цього питання. Визначення структурного складу ПК загалом та англomовної лексичної компетенції у писемному перекладі (АЛКПП) зокрема, та її формування є надзвичайно важливим, адже воло-

діння лексичними навичками є провідними у професійній діяльності перекладача. Як відомо, спочатку перекладач стикається саме з словом, а потім виконує дії з словом, передаючи смисл повідомлення. Слово може бути представлене різними лексичними одиницями (ЛО), але, як свідчить практика найбільше труднощів при писемному перекладі виникає при передачі неологізмів, ідіом, прислів'їв, фразових дієслів, алюзій, цитат тощо. Проблема передачі смислу ЛО відповідним еквівалентом, а не просто буквальним, дослівним перекладом є головною практичною метою формування АЛКПП, для реалізації якої необхідно визначити її компонентний склад.

Таким чином, метою цієї статті є визначення компонентного складу АЛКПП. Своєю чергою, досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- проаналізувати компонентний склад ПК, представлений різними науковцями;
- дати визначення АЛКПП;
- детально проаналізувати компонентний склад АЛКПП.

Проаналізувавши компонентний склад перекладацької компетенції, ми виділили характерні закономірності:

– комунікативна компетенція представлена в усіх роботах таких вивчених авторів: Н. М. Гавриленко, Т. В. Ганічева, М. В. Вербицька, М. Ю. Соловов; Л. М. Черноватий називає її мовленнєвою;

– теоретичні знання з перекладу (М. В. Вербицька, М. Ю. Соловов називають трансференційною субкомпетенцією; Т. В. Ганічева – професійно-технічний компонент; Л. М. Черноватий – техніку усного та письмового перекладу; за Л. К. Латишевим – базова компетенція; Н. М. Гавриленко – спеціально-базовий компонент);

– предметні знання (сфери спілкування) (М. В. Вербицька, М. Ю. Соловов включають у предметно-спеціальну субкомпетенцію; Н. М. Гавриленко – спеціально-предметний компонент);

– перекладацькі професійні стратегічні знання (М. В. Вербицька, М. Ю. Соловов – технічно-інструментальна разом з дослідницько-пошуковою субкомпетенцією та трансференційна субкомпетенція (алгоритм перекладацької діяльності); Н. М. Гавриленко – спеціально-стратегічний компонент; Л. М. Черноватий – техніка усного та писемного перекладу; Т. В. Ганічева – стратегічний);

– текстоутворюючі знання (М. В. Вербицька, М. Ю. Соловов – включені в комунікативну мовну субкомпетенцію; Н. М. Гавриленко – спеціально-дискурсивний компонент; Т. В. Ганічева – текстоутворюючий компонент);

– прагматичні знання (комунікативні акти) (М. В. Вербицька, М. Ю. Соловов включені в комунікативну мовну субкомпетенцію; Т. В. Ганічева – прагматичний компонент);

– людські та професійні якості (М. В. Вербицька, М. Ю. Соловов – самовдосконалення та психофізіологічна субкомпетенції; Т. В. Ганічева – морально-етичний компонент; Н. М. Гавриленко – особистісний компонент).

Крім того, ми помітили, що Н. М. Гавриленко, Т. В. Ганічева, М. В. Вербицька, Л. К. Латишев, В. І. Провоторов та Л. М. Черноватий, М. В. Вербицька, М. Ю. Соловов визначають ПК як сукупність знань, умінь і навичок, що дозволяють перекладачеві успішно виконувати свої професійні завдання, а саме перекладати на фаховому рівні [8].

Таким чином, під англійською лексичною компетенцією у письмовому перекладі ми розуміємо здатність індивіда адекватно розпізнавати та розуміти в процесі читання англійські лексичні одиниці й знаходити їм українські еквіваленти на основі рецептивних лексичних навичок (читання) та репродуктивних лексичних навичок (письмо), знань (лінгвістичних знань, теоретичних знань з курсу перекладу, текстуральних знань, предметних знань, фонових знань інтертекстуального характеру [2], знань довідкової літератури) та лексичної усвідомленості (language awareness), враховуючи норми правопису в англійській та українській мовах, сфери спілкування, стилі, лінгвосоціокультурні особливості в обох мовах, еквівалентну дію на адресатів тексту перекладу порівняно з текстом оригіналу; крім того, забезпечувати підтримку функціонування зазначених навичок на необхідному рівні та бути готовим самовдосконалюватися як особистість та професіонал-письмовий перекладач [1], включаючи здійснення постійного самоконтролю (редагування) письмового оформлення перекладу з англійської на українську мову.

Узагальнивши положення, вказані вище, можна виділити складові АЛКПП: комунікативна компетенція у двох мовах (англійська та українська мови); професійно-базова; мовна лексична; предметно-спеціальна; текстоутворююча; прагматична; перекладацька деонтологічна.

Зупинимось детальніше на кожному з компонентів АЛКПП. Комунікативна компетенція в двох мовах (англійська й українська мови) (за М. В. Вербицькою, М. Ю. Солововим). Ми погоджуємося з В. Н. Комісаровим, що специфіка розвитку перекладацької компетенції полягає в тому, що її формування неможливе без вже сформованої іншомовної комунікативної (мовної, мовленнєвої і соціокультурної) компетенції майбутнього перекладача [7]. Тому услід за М. В. Вербицькою, М. Ю. Солововим, ми виділяємо комунікативну компетенцію в двох мовах (англійська мова й українська мова) [1]. Під цією компетенцією ми маємо на увазі володіння майбутніми перекладачами мовною, мовленнєвою

на рівні рецепції (читання) та репродукції (письмо), соціокультурною компетенціями в англійській та українській мовах.

Професійно-базова компетенція (за Т. В. Ганічевою, Л. К. Латишевим, Н. М. Гавриленко) Услід за М. В. Вербицькою, М. Ю. Солововим, Т. В. Ганічевою, Л. М. Черноватим, Л. К. Латишевим, Н. М. Гавриленко, ми вважаємо, що теоретичні знання з перекладу (усвідомлення сутності перекладу, специфіки письмового перекладу, перекладацьких стратегій, довідкової літератури, “ноу-хау” тощо є запорукою здійснення якісного перекладу. Під професійно-базовою складовою АЛКПП ми розуміємо володіння знаннями, вміннями, навичками й усвідомленістю з теорії та практики перекладу, а саме англійського вокабуляру, а також навичками, вміннями та загальною професійно-базовою усвідомленістю, що є необхідні для здійснення його писемного перекладу на українську мову.

Стосовно мовно лексичної компетенції, прийнято вважати, що майбутні студенти володіють реальним (активним, пасивним) і потенційним словниками в рідній мові краще, ніж в іноземній мові. Але, як свідчить практика викладання на третьому курсі “Практичного курсу перекладу”, в процесі навчання майбутніх перекладачів труднощі виявляються в тому, що студенти мають бути готовими знайти адекватний еквівалент англійській лексиці, яка належить до реального пасивного словника в реальному активному словнику рідної мови, але цей прошарок лексики не завжди належить до реального активного словника в рідній мові. У переважній кількості випадків цей прошарок ЛО належить до реального пасивного словника і в рідній мові. Іншими словами, перекладу з англійської на українську мову словам, які належать до пасивного словника, мають бути знайдені еквіваленти в активному словнику рідної мови, в нашому випадку – української мови. На жаль, при перекладі англійських ЛО, які належать до пасивного словника, еквівалент у рідній мові також шукається у пасивному словнику. Саме ці особливості формування активно-пасивного словника майбутніх перекладачів і зумовлюють потребу у виокремленні мовно-лексичної компетенції у складі АЛКПП.

Мовно-лексична компетенція пов’язана з предметно-спеціальною компетенцією (термін М. В. Вербицької, М. Ю. Солововой) [1], що передбачає володіння загальними інформаційними знаннями та словниковим запасом у межах певного контексту в різних сферах спілкування.

Як відомо, перед перекладачем стоїть завдання передати повідомлення, яке представлене зазвичай у формі тексту, тому не випадково, що ми услід за Т. В. Ганічевою виділяємо текстоутворюючу компетенцію, яка передбачає володіння знаннями, навичками, вміннями та мовною усвідомленістю про правила побудови текстів різних функціональних стилів [4]. У нашому дослідженні ми зосередимося на лексичній складовій англійських публіцистичних текстів.

Прагматична компетенція (термін Т. В. Ганічевої) передбачає володіння знаннями, навичками, вміннями та мовною усвідомленістю необхідними для відбору перекладацьких прийомів для реалізації еквівалентної дії на адресатів тексту перекладу порівняно з дією тексту оригіналу.

Перекладацька деонтологічна компетенція має на увазі наявність особистісно-професійних якостей, таких як відповідальність, об’єктивність, ерудиція, широкий кругозір, красномовність, точність тощо для здійснення якісного письмового перекладу [4]. Крім того, готовність до постійного особистісного самовдосконалення як особистості та професіонала перекладача [1].

Варто підкреслити, що всі складові АЛКПП складають одне єдине ціле, взаємодоповнюючи одна одну, відповідно формування кожної з складових є запорукою формування АЛКПП загалом і навпаки – нереалізація одного з них не дозволяє говорити про сформованість АЛКПП. Звідси, компонентний склад англійської мовної лексичної перекладацької компетенції у письмовому перекладі представлений знаннями та вміннями, які мають бути сформовані в межах кожного компонента АЛКПП, для формування АЛКПП загалом. При визначенні компонентного складу англійської мовної лексичної компетенції ми керувалися робочою програмою для 3 курсу “Практичний курс перекладу англійська мова, як першої іноземної” напрям підготовки “Філологія” “Переклад” (дві іноземні мови) КНЛУ 2009 [9], уміннями, визначеними у Європейському мовному портфелі [5], та знаннями й уміннями, виділеними Н. М. Гавриленко [3] та М. В. Вербицькою [1, с. 12-13].

Комунікативна компетенція в двох мовах (англійська мова і українська мови):

– мовна передбачає володіння знаннями про системність більшості мовних одиниць і явищ в мові оригіналу та мові перекладу; володіння певним обсягом словникового запасу і здатність вибирати ЛО для розв’язання певних комунікативних задач; знання граматичних правил і вміння їх використовувати для досягнення комунікативних задач у письмовому мовленні; знання фонетичних норм в англійській та українській мовах і вміння їх оформлювати на письмі [1, с. 14];

– мовленнєва має на меті володіння рецептивним (читання) та продуктивними (письмо) видами мовленнєвої діяльності; володіння компенсаторними стратегіями мовленнєвої поведінки у письмовій комунікації в межах рецептивних і продуктивних видів мовленнєвої діяльності; вміння оперувати лексикою щодо специфіки дискурсу;

– лінгвосоціокультурна представлена вміннями зіставляти та аналізувати соціолінгвістичну специфіку англомовного й україномовного дискурсу з метою еквівалентного перекладу на українську мову; вміння розуміти та передавати смисл національних реалій, безеквівалентну лексику, беручи до уваги соціокультурні знання “потенційного читача” повідомлення; вміння визначати ступінь необхідної соціокультурної адаптації певного типу дискурсу при перекладі з мови оригіналу на мову перекладу; вміння адаптувати текст перекладу відповідно до соціокультурних норм вербальної і невербальної поведінки [5].

Професійно-базова компетенція передбачає володіння теоретичними знаннями (сутність перекладу як виду професійної діяльності, специфіки певних видів перекладу, алгоритми перекладацької діяльності тощо [1, с. 15] та вміння використовувати їх у процесі перекладу; вміння користуватись довідковою літературою; володіння процедурними знаннями та уміння їх використовувати під час перекладу [3]; володіння спеціальною термінологією в галузі здійснення перекладів [5]; вміння виконувати доперекладацький, перекладацький та постперекладацький аналіз; вміння дотримуватись мовної та мовленнєвої норм в англійській та українській мовах; вміння здійснювати культурну адаптацію; вміння здійснювати трансформації при перекладі лексичних одиниць (конкретизація, антонімічний переклад, експлікація, компенсація, компресія тощо) [1, с. 15; 5]; вміння виконувати саморегування [1, с. 15].

Мовна лексична компетенція передбачає володіння різними класами ЛО в англійській та українській мовах, її підкласами та способами перекладу в текстах різних жанрів; вміння знаходити правильні і точні еквіваленти у випадку незбігу обсягу понять в англійській і українській мовах; вміння враховувати при перекладі узуально закріплене емоційне та стилістичне навантаження слів в англійській і українській мовах; вміння знаходити функціональні відповідники образних та ідіоматичних виразів [5].

Предметно-спеціальна компетенція – володіння загальними інформаційними знаннями та словниковим запасом у межах певного контексту в різних сферах спілкування (побутової, культурної, освітньої, соціально-політичної, ділової) [1, с. 16].

Текстоутворююча компетенція – володіння знаннями специфіки дискурсу в мові оригіналу та мові перекладу; знання про характерні риси дискурсу певного жанру як в англійській, так і українській мовах та вміння перекладати з англійської на українську мову, не порушуючи цих норм; вміння визначати функціональний стиль тексту; володіння знаннями про стилістичні особливості текстів газетно-публіцистичного, науково-технічного і ділового стилів англійської та української мов; вміння на основі аналізу поверхової структури тексту англійською мовою визначити концепти і пропозиції семантичної структури тексту українською мовою [5].

Прагматична компетенція представлена знаннями структурних і стилістичних особливостей дискурсу, що дозволяє визначити комунікативний намір автора оригіналу; вміння зіставляти обсяг знань у автора тексту англійською мовою і обсяг знань у “потенційного читача” тексту, перекладеного на українську мову; вміння передавати зміст повідомлення автора не порушуючи моделі мовленнєвої поведінки, прийнятої щодо цього типу дискурсу в англійській та українській мовах.

Перекладацька деонтологічна компетенція передбачає володіння людськими та професійними якостями перекладача; відповідальність за точність і адекватність перекладу; широкий світогляд; готовність до постійного саморозвитку як особистості та професіонала.

Таким чином, ми спробували проаналізувати компонентний склад ПК і на його основі дати визначення АЛКК та її складовим.

Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у теоретичному обґрунтуванні та розробці підсистеми вправ з формування АЛКПП, створенні моделі навчання практичного курсу перекладу з формування АЛКПП на основі описаних компонентних складових АЛКПП, формулюванні методичних рекомендацій відповідного навчального курсу з підготовки перекладачів.

Література:

1. Вербицкая М. В. Компоненты и уровни переводческой компетенции / М. В. Вербицкая, М. Ю. Соловов // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2010. – № 4. – С. 9-18.
2. Вербицкая М. В. Перевод медиатекстов и проблема формирования фоновых знаний / М. В. Вербицкая, И. Г. Игнатова // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2008. – № 4. – С. 49-50.
3. Гавриленко Н. Н. Теория и методика обучения переводу в сфере профессиональной коммуникации. Книга 1. – М. : Научно-техническое общество имени академика С. И. Вавилова, 2009. – С. 28-36.
4. Ганічева Т. В. Методика навчання майбутніх філологів усного англомовного двостороннього перекладу у галузі прав людини: дис. ... канд. пед. наук : 13. 00. 02 / Ганічева Тетяна Вікторівна – К., 2008. – 203 с.
5. Европейский языковой портфель для филологов (преподавателей языка, письменных и устных переводчиков) / Сост. К. М. Ирисханова / Под ред. А. Н. Набережнова, Р. Шерера. – В. 3 ч. – Ч. 2. Языковая биография; Ч. 3 Досье. – М. : МГЛУ – 2003. – 75 с.
6. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение: Учебное пособие. – М. : ЭТС. – 2002. – С. 350.

7. Комиссаров В. Н. Теоретические основы методики обучения переводу. – М. : “Рема”, 1997. – 360 с.
8. Латышев Л. К. Структура и содержание подготовки переводчиков в языковом вузе: учебно-методическое пособие / Л. К. Латышев и В. И. Провоторов. – 2-е издание стереотип. – М. : НВИТЕЗАУРУС, 2001 – 136 с.
9. Робоча навчальна програма із курсу “Практичний курс перекладу англійська мова, як перша іноземна”. Напрямок підготовки “Філологія”, “Переклад” (дві іноземні мови), курс III / [Корунець І. В., Польова Е. В.]. – К. : КНЛУ 2009. – 25 с.
10. Черноватий Л. М. Основні напрямки підвищення якості підготовки перекладачів у вищих закладах освіти // Міжнародний форум “Мовна освіта: шлях до євроінтеграції”: Тези доповідей / за ред. С. Ю. Ніколаєвої, К. І. Онищенко. – К. : Ленвіт, 2005. – С. 11-12.